

Lutsch István kolozsmonostori levélkereső feljegyzései

A következő írás mindenekelőtt azzal a szándékkal született, hogy felhívja a XVII. századi Erdélyi Fejedelemség adminisztratív működésével foglalkozó kutatás figyelmét egy a témával látszólag kevés kapcsolódási pontot mutató, XVI. században megkezdett formuláskönyv kései bejegyzéseire. A szóban forgó, Révay-formuláskönyvként ismert kötet¹ ugyan nem ismeretlen a kutatók előtt, jelen esetben viszont azon kisebb bejegyzéseiről szeretnék röviden szólni, amelyeket a kötet utolsó tulajdonosa, az 1661 és 1670 között kolozsvári levélkeresői tisztséget betöltő Lutsch István vezetett fel zömében a kötet utolsó lapjaira. A kutatók számára ugyanis semmi nem jelzi, hogy az elnevezése alapján időben jóval korábbra datálható kötet, amely a levéltári struktúrában 1540 és 1549 közötti időszakot felölelő formula-gyűjteményként szerepel,² egy több mint száz évvel később a kolozsmonostori konventben működő requisitor bejegyzéseit is tartalmazza. Érdekes kérdés persze, miképpen keveredett egy XVI. század közepi, a pozsonyi kisebb kancellárián keletkezett formuláskönyv a kolozsmonostori konvent országos levéltárának királyi könyvei és protokollumai közé, ám ez szemmel láthatóan nem ébresztett olyan mértékű kíváncsiságot, amely végül e rejtély megoldásául szolgált volna. Ha pedig valaki elsősorban a konvent 1556–1557-es szekularizációját tekinti kutatásai szempontjából meghatározó mérföldkőnek és korszakhatárnak, a kötet jegyzékben megállapított évköre már éppen kívül esik érdeklődése horizontján. Így Lutsch István kolozsmonostori tevékenységének ezen emléke mindeddig feltáratlan maradt. A requisitor életéről és munkásságáról tudható eddigi ismereteinket sze-

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára – Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak (F szekció) – Kolozsmonostori Konvent országos levéltára – Protocolla, libri regii et styliionaria – Styliionarium Francisci de Rewa (1540–1549) (MNL OL F 15-2.)

² Az elektronikus nyilvántartó rendszerben (Elektronikus Levéltári Portál) a cikk leadásának időpontjában sajnos a fondsintű leírásnál részletesebb bontás nem volt hozzáférhető. A korábbi megtekintés során azonban az előző jegyzetben szereplő megnevezés – Styliionarium Francisci de Rewa (1540–1549) – állt az F 15-2. kötet mellett. (<https://www.eleveltar.hu/kereses?&selectedTab=structure>)

rencsénkre Bogdándi Zsolt a közelmúltban már kimerítően összefoglalta.³ A vele kapcsolatban megőrződött életrajzi adataink a szöveghez fűzött lapalji jegyzetekkel együtt is alig fél oldalt tesznek ki. A kötet bejegyzései e tekintetben is további adalékokkal szolgálnak. Lutsch István ugyanis senkiben nem hagy kétséget afelől, hogy benne tisztelhetjük a kötet tulajdonosát: nem kevesebb mint három helyen tünteti fel magát név szerint, mindeközben pedig értékes ismeretekkel gazdagít bennünket: az első borítótábla belső oldalán 1655-ös dátummal II. Rákóczi György kancelláriai jegyzőjeként hivatkozik magára,⁴ míg a hátsó kötéstábla belső oldalára felragasztott, kiszakadása előtt a kötet részét képező lapon kolozsmonostori kinevezéséről ad számot pontos dátummal, levélkereső-társai megnevezésével, immár Kemény János fejedelemsége alatt, 1661-ben.⁵ A harmadik helyen az 1655-ös dátum újbóli megadása mellett csupán annyi szerepel: *Stephani Luchi supplex* (pag. 299). E megismételt évszám gyaníthatóan a kötet birtokába kerülésének időpontját jelzi.

Az elsoroltak egyrészt requisitori hivatala elnyerésének pontos dátumával gyarapítják eddigi tudásunkat, de sokkal lényegesebb, hogy kulcsot jelentenek egy személyazonossági kérdés tisztázásához is. Mostanáig ugyanis kétséges volt, hogy a levélkereső Lutsch István azonos-e azzal a külföldi iskolákat megjárt kancelláriai írnnal, aki az 50-es évek közepe táján a fejedelem megbízásából követségben járt Bogdan Hmelynickij zaporozsjei kozák hetmannál, és akire ezen megbízatása során egy a két ország között létesítendő védelmi megállapodás megszövegezését is rábízták. A források által használt névalakokon (Luci, Luchi, Lutsch; Luts) túl azonban a követjáráshoz kötődő egyik, 1656 februárjából származó levélben⁶ a kancelláriai írnnak latin megnevezése – a bizonytalanságban tartó magyar névvel ellentétben – megegyezik a formulárium-beli alakokkal: *aulicae cancellariae iuratus notarius*. Ezen kapocsnak köszönhetően pedig a két személy ismert biográfiai adatait egyesíteni lehet. Immár teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy a szóban forgó, unitárius szász polgárcsaládból származó Lutsch Istvánnal először 1634-ben találkozunk: ekkor Altdorfban, a következő évben Paduá-

³ BOGDÁNDI Zsolt (2012): *A kolozsmonostori konvent a fejedelemség korában*. Kolozsvár. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 274.) 94. (Bogdándi közvetlenül Lutz István néven hivatkozik a levélkeresőre.)

⁴ 1655. *Stephani Luthy de Coloswar celsissimi d(omini) principis Georgii Rakoczy iunioris aulicae cancellariae iurati notarii* (pag. 00e).

⁵ *Ad mandatum celsissimi principis et domini, domini Ioannis Kemény gener(osus) Stephanus Lutsch de Colosvár 12 Martii 1661 receptus in collegium sive societatem d(ominorum) requisitorum literarum conventualium Colos-Monostrensium pro tunc nobilibus Michaelae S[zam]oskeozy et Valentin[fo B]jenk[e]o requisitor(ibus) l[iterarum]* (pag. 307).

⁶ SZILÁGYI Sándor (1891): *Erdély és az északkeleti háború. Levelek és okiratok. II.* Budapest, 68.

ban, 1636-tól pedig Königsbergben tanult.⁷ Csupán 16 évvel később, 1652-től bukkan fel ismét az erdélyi nagyobb kancellária írnokai között, egészen 1656-ig,⁸ amely időszak alatt háromszor (1653-ban,⁹ 1655-ben¹⁰ és 1656-ban) is jár kozák követségben. 1655-ben Kolozsvár unitárius szenátorai között szintén megtaláljuk.¹¹ 1661. március 12-én nevezik ki a kolozsmonostori konvent requisitorává, amelyet követően 1670-ig igazolható itteni működése. Utolsó róla tudósító adatunk 1675-ből való, ekkor a kolozsvári százférfiak (centumvirek) között találkozunk vele. Láthatjuk tehát, hogy egy világlátott, a fejedelmi udvar kormányzati és diplomáciai tevékenységében, valamint a kolozsvári városi polgárság életében is aktívan részt vállaló, sokoldalú személy portréja bontakozik ki előttünk.

A továbbiakban vessünk néhány betekintő pillantást Lutsch egyéb bejegyzéseire, elsősorban néhány olyat emelve ki, amelyek témája személyességet sugall. Ezen bejegyzések között egészen változatos szövegek fordulnak elő. Találkozunk itt – néhány oklevél másolatán túl – az 1540-es tordai országgyűlés határozatainak teljes szövegű közlésével, vagy egymástól oldalakra elszórtan Mátyás király nádori hatalomra vonatkozó 1485-ös rendelkezéseinek néhány cikkelyével, különböző, jogi definíciókkal, a jogelvekre vonatkozó, sokszor ironikus felhangú megjegyzésekkel, történeti művekből vett, általános érvennyel megfogalmazott megállapításokkal, anekdotikus történettel, de a munka megkönnyítését szolgálni hivatott, speciális szavakat tartalmazó latin-magyar szószedettel (illetve elszórtan egy-egy szómagyarázattal) is, ahogyan néhány soros elégikus költeményrészlettel (Marcus Antonius Muretus), változatos tematikájú művekre vonatkozó, olykor igencsak elnagyolt bibliográfiai hivatkozásokkal, Erdély jellemzésével és még sorolhatnánk. Az elkövetkezőkben tehát legkevesbé sem ezen bejegyzések katalógusszerű felsorolását kívánom adni.¹² Különböző kategóriák kellő körültekintéssel megalkothatók volnának ugyan, de számításba kell venni azt is, hogy bizonyos bejegyzések óhatatlanul is kibújnának a legáltalánosabbnál finomabb felosztás szempontjai alól. Ennek jó példája az az anekdota, amely egy Themisztoklész és Szimónidész közötti rövid pár-

⁷ SZABÓ Miklós – TONK Sándor (1992): *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*. Szeged, 261. (no. 2625.)

⁸ TRÓCSÁNYI Zsolt (1980): *Erdély központi kormánya 1540–1690*. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet, 6.) Budapest, 193.

⁹ SZILÁGYI Sándor (1890): *Erdély és az északeleti háború. Levelek és okiratok. I.* Budapest, 258.

¹⁰ SZILÁGYI 1890:383.; Eudoxiu de HURMUZAKI (1913): *Documente privitoare la istoria Românilor*. Vol. XV. Bukaresti, 1253–1254. (no. MMCCCXXXVI.).

¹¹ JAKAB Elek (1888): *Oklevéltár Kolozsvár története Második és Harmadik Kötetéhez. II.* Budapest, 330–337. (no. CXLVIII.).

¹² A formuláskönyv megjelenés előtt álló kritikai kiadása mindezen bejegyzéseket is tartalmazni fogja.

beszédet örökíti meg, Themisztoklésznek mint a törvények őrének frappáns válaszára futtatva ki a történetet. Eszerint a költő kettejük barátságára hivatkozva kér tőle peres ügyében neki kedvező elbírálást. Themisztoklész azonban szellemesen utasítja vissza a megkönyékezést, a személyes viszony jogi előnyökké történő konvertálásának kísérletét: ahogyan Szimónidész sem lenne jó költő, ha versírás közben nem volna tekintettel a versmértékre, úgy ő maga sem lenne jó előljáró (praetor), ha jobban kedvezne neki, mint másnak. Közvetlenül ezután rövid magyar megjegyzésben a történet lényegi mondandójának összefoglalását olvassuk: „Személyválogatás nem jó.”¹³ Nem jelenthető ki teljes bizonyossággal, hogy tudatos bibliai szövegátvételtől beszélhetünk-e ebben az esetben, mindenesetre Károli Gáspár 1590-ben megjelent fordításában már a következőket olvassuk a Példabeszédek könyvében: „Személyt válogatni az ítéletben nem jó.” (Péld 24,23), négy fejezettel később pedig: „Személyt válogatni nem jó; mert még egy falat kenyérért is vétkezhetik az ember.” (Péld 28,21) A kifejezés ezen kívül a 'cognoscere personam in iudicio', 'cognosita in iudicio faciem' illetve főként az 'acceptio personarum' szószerkezet fordításaként mind az Ó-, mind az Újszövetség számos pontján felbukkan. A mai fordítások zömében is így szerepel.¹⁴

Milyen kategóriába kellene besorolnunk a fenti szöveget? Plutarchosz történetinek tekinthető munkájából származik, klasszikus auktortól átvett idézet, ugyanakkor Lapus Florentinus későközépkori latin fordításában¹⁵ olvashatjuk. Egy fontos jogelvre hívja fel a figyelmet, ugyanakkor anekdota frappáns csattanóval. Magyar nyelvű reflexiót tartalmaz, amely a Vulgata magyar fordításának gyakori szófordulatával él. Nehéz eldönteni, ezek közül melyiket kellene elsődlegesnek tekintenünk. Az ezirányú fejtegetésektől tehát, minthogy több nehézséget vetnek fel, mint amennyit megoldanak, ez alkalommal eltekinténék. Jelen keretek között amúgy is csupán néhány, valamely szempontból különlegesnek mondható bejegyzést kívánok kiemelni. Azt már előljáróban le kell szögezni, hogy ezen lejegyzett rövid gondolatok döntő többsége – szemben előzetes reményeinkkel és várakozásainkkal – bizonyíthatóan nem Lutsch önálló megfogalmazása, a feljegyzésre kerülő szövegek zöme kortárs, vagy korábbi munkákból származik, leszámítva talán néhány szállóigét, valamint más kisebb, néhány szavas megjegyzéseket.

¹³ *Themistocles, cum ab eo Simonides Chius poeta praeter aequum quiddam peteret, respondit: Neque tu bonus poeta esses, si modus et numeros in canendo contemneres, neque ipse bonus praetor, si gratiam meam erga te plus quam alios ostend[er]emus. Zimey walogatas nem jo.* (pag. 294.)

¹⁴ Legismertebb talán a Róm 2,11, ahol Szent Páltól hangzik el összegző kijelentésként: „Mert Istennél nincs személyválogatás.”

¹⁵ *Vitae Graecorum Romanorumque illustrium, autore Plutarcho. Basileae, apud Io. Beb. Anno M.D.XXXI. fol. 64v. (D) [Lapo Florentino interprete].*

Történeti munkákból származó feljegyzésekkel is szinte kizárólag általános igazságok és elméleti megállapítások, vagy pedig – történeti hitelességtől függetlenül – anekdotikus elbeszélések formájában találkozunk. Természetes módon bukkanunk például a török haderő frusztráló mennyiségi fölényére reflektáló szövegrészre, amellyel viszont szembeállításra kerül az erő vagy harci erény (*virtus*) magyarok által is birtokolt tulajdonsága. Némi-képpen tömörítve ezt olvassuk: „Az ázsiai népek mindig is bővében voltak a hadra fogható embertömegnek, az erőnek (*virtus*) azonban sokkal kevésbé. Jó bizonyíték eme számbeli fölényben mutatkozó gyengeségre, valamint a kevesekben megmutatkozó erőre Szulejmán több mint száz éve lefolytatott hadjárata, amikor is a szultán mindössze egyetlen ország leigázására öt alkalommal is mozgósította teljes haderejét, mégsem volt képes sem ő, sem utódai annak teljes elfoglalására.”¹⁶ Ugyanezen oldal alján mégis idézésre kerülnek szintén e műből a rideg valóságot sokkal jobban érzékeltető fájdalmas szavak: „Olyan ez a világ, hogy akinek hatalma van, már ezáltal feljogosítva érzi magát arra, hogy másokat elnyomjon.”¹⁷ A most említett két idézet egyébként egy bizonyos Christian Francken nevű, antitrinitáriussá lett (majd később rekatolizált) jezsuita *Dolium Diogenis* (Diogenész hordója) c. művéből származik, amelyet a török elleni küzdelmet vállaló keresztény csapatok támogatására írt.¹⁸ Francken egyébként 1585-ben, valamint 1589–1591 között a kolozsvári unitárius gimnázium oktatója (lector) is volt. Az említett művet mindazonáltal csak később, 1594-ben jelentette meg Prágában.¹⁹

Az előző két helytől első pillantásra elütő szövegnek, egy szellemesnek is nevezhető replikának lehetünk tanúi a 289. pagina üresen maradt helyein, amely a velenceieknek a Ciprus szigetének birtokbavételére áhítózó Szelim szultánnak adott válaszát örökíti meg. Ez így szól: „A szultán a velenceiekkel szemben nem támaszthat igényt a szigetre, azt ugyanis ők már több mint száz éve, örökletes joggal birtokolják. A sziget ugyan évente fizet az egyip-

¹⁶ *Asianarum gentium maior semper fuit multitudo, sed minor in bellis virtus: id quod et Graeci et Romani, maxime vero Alexander et Pompeius sunt experti. | Et: | Magnum profecto imbecillitatis Turcicae in tanta hominum multitudine, et virtutis Hungaricae in tanta militum paucitate argumentum est, quod centum iam et eo amplius annis uni Hungariae regno subiugando tantus tyrannus incumbit, ipseque Solymanus, omnium Ottomannorum bellicosissimus quinques in Hungariam dicitur totam fere suam potentiam contulisse, nec tamen eam totam in potestatem suam potuit redigere, nec posterius eius potuerunt.* (pag. 298.)

¹⁷ *Ita vivitur in mundo, ut, qui plus armis potest, satis se habere causae putet ad alios opprimendos.* (pag. 298.)

¹⁸ *Dolium Diogenis strepitu suo collaborans dynastis Christianis, bellum in Turcas parantibus.* [sine loco], anno M.D.XCIII. A5r, A5v–A6r.

¹⁹ Lech SZCZUCKI (1980): *Két XVI. századi eretnek gondolkodó (Jacobus Palaeologus és Christian Francken)*. Budapest, 108–110, 112–115. A *Dolium Diogenis* rövid értékelése: 115–116.

tomí szultánnak, de ezt nem adó címén teszi, mintha hűbérese volna, hanem jótevőjének és barátjának küldött tiszteletajándékkal, amellyel a sziget korábbi uralkodói hálájukat fejezték ki a szultán egykori segítségéért, amelynek köszönhetően elődjük, Péter elnyerte a sziget feletti fennhatóságot.”²⁰ Az idézet forrása David Chytraeus szászokról írt történeti munkája (*Chronicon Saxoniae*).²¹ Chytraeus 1550-től tanított a rostock-i egyetemen, ahol bizonyíthatóan számos erdélyi szász diákkal is kapcsolatba került. Esetében azonban nincs is szükség bármilyen közvetlen kapcsolat igazolására: az evangélikus teológus és polihistor történeti művei ugyanis számtalan alkalommal kerültek kinyomtatásra és egész Európában ismert és keresett tanönyveknek számítottak.²²

Talán nem járunk messze a valóságtól, ha az aktuális erdélyi légkör lecsapódását véljük felfedezni mindhárom fenti idézet soraiban. II. Rákóczi Györgynek a Porta által nem engedélyezett, sikertelen lengyel hadjárata, seregének tatár fogságba esése után, kikényszerített lemondatását követő visszatérése miatt a szultán 1658-ban büntetőhadjáratot indított az ország ellen, amely a megelőző évtizedek fokozatosan felívelő prosperitásához képest gyökeres változást hozott: sok falvat és számos várost pusztítottak el, még a fejedelmi székhelyet, Gyulafehérvárt is lerombolták. Több ezer embert hurcoltak el rabszolgának, területeket szakítottak el az országtól, és az éves adó mértékét 50.000 tallérra emelték, nem is beszélve az erdélyiektől hadikárpótlásként követelt 500.000 tallérról.²³ Nem nehéz elképzelni, hogy az eseményeket viszonylag közletről szemlélő, azok alakításában tevőleges szerepet is vállaló Lutsch egyrészt igazán nagyra értékelhette a jogszerűség gyengébbet pártoló, mindenkire kötelezően vonatkozó eszméjét – mint ahogy a Themisztoklész-anekdótában láthattuk –, egyszersmind pedig keserű szájjal volt kénytelen tudomásul venni, hogy az erő mindezeket könnyűszerrel felülírhatja. A Ciprusról szóló idézet lejegyzője számára talán nem is elsősorban a pusztító önkény motiválta leigázási vágy, hanem sokkal inkább a jogtalanságot kellő ereje híján elszenvedő erdélyi fél adófizetéssel

²⁰ *Veneti Selymo regnum Cypri repententi magno et excelso animo respondent nullam habere Selymum iustam causam eripiendae Venetis Cypri, quam hereditario iure iam centum annos possedissent tranquille. Pensionem annuam Aegypti Sultanis praestari solitam, non tributum ut domino feudi debitum, sed honorarium munus fuisse, quo gratitudinem suam superiores Cypri reges erga Aegypti Sultanos, benefactores et amicos suos, quorum ope Petrus olim Cyprum recuperasset, declarare soliti essent.* (pag. 289.)

²¹ Daudis Chytraei Operum tomus quartus, Saxonia, ab anno Christi 1500 usque ad M.D.XCIX. Lipsiae, Sumtibus Henningi Grosii, 1599. 600–601. (anno 1570).

²² HOLL Béla (1981): *Adatok David Chytraeus magyarországi vonatkozásairól.* Szeged. (Irodalomtörténeti dolgozatok, 141.)

²³ B. SZABÓ János (2001): II. Rákóczi György 1658. évi török háborúja. Hadtörténelmi Közlemények 114/2–3. 231–275.

kapcsolatos, csak gondolatban megélhető önérzete miatt vált lejegyzésre érdemessé a frappáns megnyilvánulás.

Zárásképpen négy olyan bejegyzést szeretnék még megemlíteni, amelyek megörökítését bizonyára másfajta szándék motiválta. A 280. pagina alján megmaradt kevés szabad helyen Transszilvánia szép és megindító leírását olvashatjuk: „Erdélyország területe kiemelkedik különösen egészséges levegőjével és más, az emberi élethez szükséges kedvező adottságaival, leginkább pedig termékenységeivel és kedvező éghajlatával.”²⁴ Itt tehát az ember nélkülözéstől mentes életet folytathat anélkül, hogy bármilyen külső segítségre rá lenne szorulva. Bár a fentebb érintett történelmi helyzet fényében e rövid részletben erős elfogultságot vélünk felfedezni (amelyet tovább tetéz az a körülmény, hogy Erdély természeti erőforrásainak felsorolása a jó levegővel kezdődik), mindjárt hozzá is kell tennünk, hogy mindez csak a fizikai életfeltételekre vonatkozóan igaz. Az ország ugyanis szellemi-kulturális erőforrások tekintetében hiányt szenved. Ezt két, panaszának hangot adó, 298. paginán olvasható szállóige tükrözi a legszemléletesebben: *Hungaria doctorum virorum noverca*, illetve az alábbi disztichon: *Presbiter et rector, iudex, sunt quamvis in urbe, / unum sed regnum vix alit astronomum*. Az persze szintén további kérdéseket vet fel, hogy az iménti megállapításban a 'Hungaria' terminus pontosan mire is vonatkozik: Erdély is beleértendő-e, vagy éppen ennek ellenpontját képezi, csábító alternatívát kínálva a szellemi elit számára. Értelmezésünk szempontjából persze az előbbi eshetőség volna szerencsés. Mindenesetre a közölni szándékozott mondanivalóhoz talán közelebb jutunk, ha ezzel párhuzamosan egy másik bejegyzést is szem előtt tartunk: „Az ügyek tekintetében a hazaiakat kell előnyben részesíteni, nehogy a külhoniak munkálkodásának folyamatos igénybe vétele elmaradottsággal és hanyagsággal, sőt műveletlenséggel vádoljon minket a világ előtt.”²⁵ Amennyiben jól értelmezem, a kontextus nélkül előttünk fekvő szöveg lényegében a hazai humántőke preferálásáról, a honi szellemi elit megerősítéséről értekezik, amelyből egy ilyen adottságokkal rendelkező ország önellátásra képes, nem szorulna behozatalra. Nem kerüli el a figyelmet ugyanakkor az sem, hogy a jelenlegi körülmények egyelőre nem kedveznek ennek a törekvésnek.

Ebbe a kontextusba szintén jól kapcsolódik az az államigazgatás-elméleti megjegyzés – természetesen szintén idézet²⁶ –, amely arra a vitaindító

²⁴ *Transylvanorum regio salubri praecipue aere aliisque, quibus humana indiget vita communitatibus, fertilitate potissimum et temperamento optabili praestat.*

²⁵ A Lutsch által idézett szöveg: *Domestici rebus praeficiendi, ne semper accersita peregrinorum industria nostram orbi accuset infantiam ac negligentiam plusquam certe barbaricam*[!]. (pag. 296.)

²⁶ M. Antonius Burchardus: *Progymnasmatum eloquentiae pars altera*. Stetini, Typis Kelnerianis, impensis Johannis Eichornii, MDCXII. 64. (De praestantia ordinis literarii).

megjegyzésre ad választ, miszerint a tanulatlanok (*illiterati*) sikerrel tudják kormányozni az államot. A reagáló fél fenntartásokkal támogatja is ezt a nézetet: az említett személyeket valóban nem szükséges kizárni a hivatali adminisztrációból, azonban vezető pozícióba sem szabad kerülniük. Van azonban az állam feladatai között olyanok, amelyek ellátására maradéktalanul alkalmasak. A szó ráadásul félrevezető is, ugyanis a kor és az élettapasztalat által kellő tudásra szert tett emberek definíció szerint ide sorolhatók, ebből a szempontból azonban helytelen rájuk is ezt a kifejezést alkalmazni.²⁷

Mindezek tehát ismét viszonylagosan kerek gondolati ívet képeznek. Mindebben azonban az az igazán érdekes, hogy a fenti két idézet Lutsch szándékos beavatkozásával nyerte el kötetbeli alakját és jelentését. Erdély jó levegőjű, gazdagon termő országának jellemzése valóban szívet melengető, ám az említett sorok nem máshonnan származnak, mint egy Kína leírását tárgyaló kötet első oldalairól.²⁸ Átvevőjük tulajdonképpen nem tett mást, mint egyszerűen kicserélte a Kína nevet Transszilvániára.²⁹ A második, általános értelművé lett bejegyzés, amely a hazaiak elsőbbségére vonatkozik, eredetileg szintén nem általános értelemben fogalmazódott meg. A szöveg Baranyai Decsi János erdélyi történetíró *Syntagma institutionum iuris imperialis ac Ungarici* című munkájának előszavából származik, és azt a történetírói elvet fogalmazza meg, hogy az általa felhasznált korábbi munkák esetében a külföldi, magyar vonatkozású részekben sokszor tévedő vagy aránytévészto szerzőkkel szemben előnyben kívánja részesíteni a hazai alkotók műveit.³⁰ A szöveg eredeti forrása ismeretében ez a jelentés

²⁷ *Multi illiterati feliciter gubernarunt rem publicam. R(espondeo) non excludendos esse plane a re pub(lica), sed soli ut eam obtineant aut etiam primas habeant, concedend(um) non esse. Sunt quaedam expedien(da) in re pub(lica), quae possunt per illiteratos commode effici. Et inter illiteratos sunt multi viri prudentes, qui per aetatem et conversationem cum aliis acquisiverunt multarum rerum usum. Hi non recte illiteratis accensentur. Non en[im] literae sunt imagunculae et pictu[r]ae chartis illitae, quas isti ignorant, [se]d prudentiae quaedam excellens [vis, a qua] optim[e] instructi sunt.* (pag. 245.)

²⁸ Ioannis Consalvi Mendozae Narrationis historicae de amplissimo Regno China; [...]. In: Nova et succincta, vera tamen historia de amplissimo, potentissimoque, nostro quidem orbi hactenus incognito, sed perpaucis abhinc annis explorato Regno China; [...]. Ex Hispanica primum in Italicam, inde in Germanicam, ex hac demum in Latinam linguam conversa: opera Marci Henningi Augustani. M.D.XIC.[!] Francofurti ad Moenum. 33–34.

²⁹ [...] *Chinarum vero regionem salubri praecipue aere aliisque, quibus humana indiget vita commoditatibus, fertilitate potissimum et temperamento optabili praestare perspexissent; [...].*

³⁰ *Sed, ut mea quidem fert opinio, ad perfectionem antiquitatis nostrae hoc desideratur, ut collatis omnibus omnium in hoc genere scriptorum monumentis ac fragmentis universa rerum Vngaricarum historia vere, breviter, ac pure inde usque a primordio ad hanc nostram memoriam, in unum quoddam corpus ac breue compendium redigatur, et quidem redigatur a nostratibus, ne semper accersita peregrinorum industria, nostram Orbis accuset infantiam ac negligentiam plusquam certe barbaram (Iohannes Decius Barovius: Syntagma institutionum iuris imperialis ac Ungarici, Claudiopoli Transylvanie, 1593. praef.).* Az eredeti sorok jelentése tehát: „A (történeti)

kihallható a Lutsch által hozzáírt első szavakból is, ám kérdés, hogy forrás-megjelölés híján nem épp annak átértelmezése volt-e valódi szándéka. Lát-hatjuk, hogy Lutsch gyakorta saját igényeihez igazít másoknál meglelt gondolatokat.

Várakozásainkkal ellentétben elenyésző a Lutsch saját megfogalmazásában lejegyzett szövegek száma. Gondolatait, mint oly sokan azóta is, mások szócsövén keresztül, kifejezőnek tartott idézetek révén örökítette meg: formuláskönyv-beli bejegyzései legalábbis erről tanúskodnak. Mostani ténykedésünk leginkább egy mozaik rekonstrukciójához hasonlított: a kötet utolsó lapjainak különböző pontjairól összeválogatott, egymástól lényegében független elemek közvetítő közegén keresztül szűrődő, mégis koherenciát mutató gondolati tartalmak feltérképezése kétségtelenül igencsak ingoványos terület. Az előbbieken erre tettünk egy részleteiben talán helytálló kísérletet. Az általa forgatott különböző munkák további vizsgálata révén bizonyára sokkal kifinomultabb és tárgyilagosabb kép rajzolható meg személyes műveltségéről.

ATTILA TUHÁRI

*What's on the mind of a requisitioner?
The notes of István Lutsch, a letter-finder from Kolozsmonostor*

The volume, currently preserved in the National Archives of the Hungarian National Archives (MNL OL F 15-2.), called the Révay Formulation Book, originally begun in the 1540s at the Minor Chancellery in Pozsony, was undoubtedly transferred to the archives of the Kolozsmonostor convent from the estate of its last owner, István Lutsch of Kolozsvár. Lutsch, who had worked as a notary in the prince's chancellery and was appointed requisitor of the Kolozsmonostor convent in 1661, also added his share to the rich content of the volume: he enriched and modernised the material not only with new formulas, but also with other types of entries (diplomatic letters, legal texts, special vocabulary, etc.). In this paper I look at the more personal, mostly short entries and quotations which he saw fit to include in the last pages of the volume, mainly because of his own interest and personal involvement. I briefly examine the themes around which these entries are grouped, and whether there is any kind of design behind the recording of (at least some of) these comments. Through these notes, we gain an insight - necessarily limited - into the motivations and worldview of an official who held an influential position in a legal deposit agency that kept documents of national importance and who had attended universities abroad.

események összefoglalásakor a hazaiakat kell előnyben részesíteni, nehogy a külföldi munkáinak folyamatos segítségül hívása elmaradottsággal és hanyagsággal, sőt műveletlenséggel vádoljon minket a világ előtt.” (Vagyis a *rebus* itt pregnáns értelemben szerepel.)